

SECTION 5. SOCIAL PEDAGOGY

5.1 Роль соціальних відповідальності та компетентності працівника студентської служби університету в соціальній підтримці здобувача освіти

Євроінтеграційні прагнення України у сфері освіти покликані утвердити кращі європейські освітні традиції в українському суспільстві. До основних тенденцій інтеграційних процесів, які відбуваються в освітньому просторі на початку XXI століття, відносимо: зростання соціальної відповідальності фахівців; загострення потреби формування глобальних знань, умінь, навичок у фахівців; використання інтелектуального капіталу з метою отримання прибутку; удосконалення підготовки викладацьких кадрів; зміною характеру навчання та освітніх програм у вищих закладах освіти; зростання міжнародної мобільності фахівців, студентів, викладачів; посилення значущості освіти [252, с. 4].

Головне завдання вищої освіти – допомогти здобувачу у розвитку особистісного потенціалу та подальшій самореалізації. Саме тому одним із пріоритетів сучасної вітчизняної вищої освіти є розбудова системи забезпечення її якості відповідно до європейських стандартів та рекомендацій з урахуванням кращого вітчизняного досвіду [250, с. 93].

Як показує практика, якість підготовки майбутнього фахівця на всіх етапах і рівнях навчання (першому (бакалаврському), другому (магістерському), третьому (PhD)) значною мірою залежить від:

- наявності в закладі необхідних ресурсів (кадрових, інформаційних, навчально-методичних, наукових, фінансових, матеріальних тощо);
- організації навчального процесу, що найкраще відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової систем освіти;
- контролю за освітньою діяльністю студента, викладача, університету;
- створення належних умов для навчання та життя студента, його соціальної підтримки й, за необхідності, захисту прав [254, с. 34].

Як правило, уся соціальна робота зі студентами організовується органами студентського самоврядування – формами управління, невід’ємної частини громадського самоврядування, що забезпечують участь в управлінні університетом осіб, які навчаються у ньому, а також захист їх прав та інтересів [247]. Незважаючи на спільну мету діяльності (забезпечення виконання студентами своїх обов’язків і захисту їхніх прав, сприяння гармонійному розвитку особистості студента та формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника) й завдання (забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема – стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов’язків; сприяння їх навчальній, науковій та творчій діяльності; створення належних умов для їхнього проживання і відпочинку; сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об’єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва здобувачів зі студентами інших закладів вищої освіти і молодіжних організацій; сприяння працевлаштуванню випускників; участь студентів у вирішенні питань міжнародного обміну), які вони реалізують, в різних країнах світу органи студентського самоврядування носять різні назви – парламент, сенат, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентська рада, студентський деканат та ін. [253, с. 18-19; 255].

У своїй діяльності органи студентського самоврядування керуються чинним законодавством, рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки та відповідного центрального органу виконавчої влади, в підпорядкуванні якого знаходиться університет та статутом закладу вищої освіти [247].

Соціальна робота органів студентського самоврядування передбачає розгляд і вирішення наступних питань: дотримання прав та соціальних гарантій студентів пільгових категорій; стипендіального забезпечення, у тому числі – вирішення спірних питань; призначення іменних стипендій; надання здобувачам освіти матеріальної допомоги і заохочення; організація й координація волонтерського руху в закладі вищої освіти; здійснення роботи щодо виконання

державних та регіональних програм з оздоровлення та організації відпочинку студентської молоді; організація роботи щодо утвердження здорового способу життя серед здобувачів освіти; організація та проведення загальноуніверситетських толок із прибирання території університету, робота трудових загонів у літній період та інше [253, с. 27; 255].

Соціальну підтримку здобувачів вищої освіти здійснюють студентські соціальні служби. Головною метою діяльності цих служб є забезпечення захисту прав і дотримання соціальних гарантій студентів вразливих категорій, створення сприятливих умов для їх подальшої самореалізації та самовдосконалення, впровадження прозорості стипендіальної політики і здійснення соціального патронажу [250, с. 94]. Основними напрямками роботи студентської соціальної служби є: соціальна підтримка вразливих категорій студентів (здобувачів освіти з багатодітних чи малозабезпечених сімей; осіб з особливими потребами, або тих, хто виховує дітей з особливими потребами; осіб з інвалідністю, або тих, хто виховує дітей з інвалідністю; внутрішньо переміщених осіб; ВІЛ-інфікованих; представників ЛГБТ спільнот; осіб, які вживають алкоголь (наркотики); студентські родини; одиноких матерів; соціальних сиріт; осіб, які порушили закон і були за це покарані; військовослужбовців і військових пенсіонерів, учасників бойових дій, а також студентів-членів їх сімей тощо); проведення заходів щодо підтримки здорового способу життя та організація медичного обслуговування й вакцинації здобувачів; інформування і консультування їх щодо соціальної складової діяльності університету; співпраця з органами державної влади та місцевого самоврядування, благодійними фондами, громадськими й релігійними організаціями щодо соціальної підтримки пільгових категорій студентів [254, с. 36; 255].

Для конкретизації змісту соціальної підтримки здобувачів освіти студентськими соціальними службами вважаємо за необхідне уточнити кілька понять, які є базовими у нашій роботі. У спілкуванні термін «підтримка» часто використовується як синонім терміну «допомога». Проте, це різні за змістом поняття, оскільки «допомога» – це система заходів, реалізація яких має на меті

полегшення стану клієнта (повне, або часткове вирішення його проблеми), а підтримка є власне реалізацією цієї системи заходів, тобто діяльністю з надання допомоги клієнту [248, с. 135]. В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що «соціальна підтримка – це система заходів, що здійснюється суб'єктами соціальної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей» [244]. Погоджуємось із С. Коляденко, що соціальна підтримка студента – це діяльність студентської соціальної служби з надання йому превентивної чи оперативної допомоги у вирішенні соціальних, побутових чи психолого-педагогічних проблем, спрямована на створення оптимальних умов для життєдіяльності, стимулювання усвідомлення студентом сутності проблеми, що може виникнути чи виникла, засобів її попередження чи подолання, а також формування мотивації до самостійності й активності у майбутньому [249, с. 41].

Як вид соціальної роботи соціальна підтримка студентів сприяє засвоєнню ними суспільних норм і правил; оволодінню досвідом поведінки й виконання функцій, необхідних для подальшої самореалізації в соціумі; формуванню соціальних якостей та готовності бути повноцінними членами соціуму і справжніми професіоналами [253, с. 26].

Залежно від об'єкта впливу виділяють наступні види соціальної підтримки здобувача освіти в університеті:

- індивідуальна підтримка студента – підтримка особистості в ситуації розвитку та самовизначення; допомога у подоланні труднощів; спільне визначення та осмислення проблем; виконання дій, вчинків у певних ситуаціях;

- колективна підтримка студентів (академічної групи) – спільна участь у навчально-виховній, соціальній, організаторській та практичній діяльності, виконання різних цілеспрямованих починань та активних дій з метою накопичення досвіду продуктивної діяльності; допомога активу та окремим членам групи у прояві ініціативи, творчості для досягнення особистої та

групового успіху [248, с. 136; 255]. У результаті соціальної підтримки з боку студентської служби, здобувач вищої освіти отримує сприяння у: оволодінні досвідом поведінки; виконанні певних функцій, необхідних для реалізації соціальної ролі в соціумі; засвоєнні загальноновизнаних норм та правил; формуванні відповідних соціальних якостей особистості; готовності бути членом різних соціальних груп [250, с. 95].

Проведене нами дослідження підтвердило, що найкращим варіантом для будь якого студента є сформована власна індивідуальна мережа соціальної підтримки, адже особа, долучена до такої мережі є більш стійкою до життєвих викликів і має менший ризик дезадаптації. На думку респондентів, така мережа повинна включати: довірливі стосунки й підтримку родини; залучення до життя соціальної групи (громади); наявність довіреної особи (товариша, друга), яка може надати додаткову підтримку; доступ до послуг студентської соціальної служби (гарячих ліній, сервісів), де можна отримати консультацію чи необхідну допомогу.

Що стосується працівника студентської соціальної служби, то він виступає тим важливим суб'єктивним фактором, який визначає ефективність усієї соціальної роботи у закладі, що виявляється у повсякденних взаємодії й спілкуванні зі студентами, в організації різноманітних видів позааудиторної та позанавчальної роботи. Для забезпечення результативності соціальної підтримки різних категорій здобувачів, фахівець студентської служби має бути особистістю з досить складним і ефективним поєднанням професійних, ділових, моральних та характерологічних якостей, ціннісних орієнтацій, емоційних й психічних станів. До найбільш вагомих та необхідних особистісних і професійних якостей фахівця студентської соціальної служби відносимо соціальну відповідальність і соціальну компетентність [250, с. 95; 253, с. 29].

Погоджуємось із М. Вієвською, що відповідальність – це здатність людини передбачати наслідки своєї діяльності та визначати її, виходячи з того, яку користь чи шкоду вона може спричинити суспільству. Що стосується соціальної відповідальності, то вона виступає взаємним обов'язком між суспільством,

індивідом та певною соціальною групою, що реалізуються у діяльності, коли суб'єкти суспільних відносин відповідають один перед одним за соціальними нормами, прийнятими у суспільстві [245, с. 20]. Вважаємо, що основний сенс соціальної відповідальності полягає у здатності людини заздалегідь обмірковувати та прогнозувати вчинки, співставляючи їх з моральними вимогами суспільства, готовності до самоорганізації діяльності, вільного усвідомленого прийняття на себе обов'язків.

Соціальну відповідальність фахівця студентської соціальної служби ми розуміємо як інтегральну якість, що визначає його поведінку, діяльність на основі усвідомлення й прийняття норм і цінностей організації, готовність діяти у відповідності з ними та здатність оцінювати наслідки і результати означених дій. Така якість визначає поведінку в інтересах закладу вищої освіти, узгоджену з інтересами людей, які потребують соціальної підтримки, тобто соціальна відповідальність є особистісною моральною якістю, що реалізується у поведінці, котра відповідає суспільним очікуванням. Соціальна відповідальність як соціальне явище охоплює практично усі без винятку види діяльності, у тому числі – професійну [246, с. 18].

Професійну соціальну відповідальність фахівця студентської служби університету розглядаємо як системну особистісну якість, котра пов'язана з наявністю соціальних цінностей, відповідністю вимогам і нормам, які є специфічними для конкретного виду професійної діяльності. Вважаємо, що професійна відповідальність у структурі особистості є сукупністю професійно важливих якостей, що проявляються у діяльності та мають вплив на її ефективність. Професійна відповідальність фахівця студентської служби пов'язана з його готовністю усвідомлено виконувати вимоги відповідно до професійних та соціальних норм й відповідати за свої вчинки та дії перед собою, іншими людьми й суспільством [245, с. 23; 254, с. 36].

Окрім соціальної відповідальності важливу роль у роботі працівника студентської соціальної служби відіграє його соціальна компетентність. Компетентність – це власне надбання особистості, що відображає якісний рівень

засвоєних у нею процесі навчання знань, сформованих умінь і навичок та здатності застосовувати їх на практиці [252, с. 3]. Погоджуємось з С. Лейко, що компетентність є інтегрованою категорією, котра відображає «сформовану насамперед засобами освіти здатність індивіда успішно розв'язувати загальні та специфічні проблеми як у трудовій діяльності в ролі фахівців, так і в суспільному житті в ролі громадян» [251, с. 130]. У Законі України «Про вищу освіту» компетентність визначається як динамічна комбінація «знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [247].

Враховуючи, що у науковому середовищі поняття «компетентність» часто використовують поряд із поняттям «компетенція», спробуємо їх розмежувати. Компетентність фахівця студентської соціальної служби характеризує його як особистість і відображає сформовані у нього особистісні та професійні якості й здібності. Компетенція ж визначається державою, організацією, установою, службою як наперед задана вимога до знань, умінь, навичок, якими повинен володіти фахівець для успішної діяльності в конкретній сфері. Тобто, компетенція пов'язується із визначеним набором знань, умінь, навичок для певного виду професійної діяльності, а компетентність – з якістю їх засвоєння та прояву під час виконання професійних обов'язків [251, с. 133-134].

Що стосується поняття «соціальна компетентність», то вважаємо, що це компетентність особистості, котра стосується знань, умінь і навичок особистості про життя і стосунки у суспільстві та відповідає нормам і вимогам соціальних відносин. У процесі дослідження виявлено, що поняття «соціальна компетентність» застосовується у вузькому й широкому значеннях. У вузькому значенні воно характеризує володіння особистістю сукупністю соціально-психологічних знань, морально-правових суджень, які дозволяють їй успішно адаптуватися й активно діяти в тому чи іншому соціальному оточенні. У широкому значенні, соціальна компетентність особистості дає змогу їй жити в

суспільстві, враховуючи свої власні інтереси та позиції і інтереси й позиції інших людей. Тобто соціальна компетентність особистості забезпечує як її власне благополуччя, так і благополуччя соціуму в цілому [252, с. 6].

Виходячи з означеного, вважаємо, що соціальна компетентність працівника студентської соціальної служби університету є цілісним особистісним надбанням, що забезпечує системний характер його соціальної відповідальності, високий рівень якості професійної діяльності відповідно до вимог і потреб соціальної підтримки вразливих категорій студентів. Розмаїття цих та проблем, з якими стикаються їх представники у процесі навчання в університеті, зумовлюють необхідність поєднання фахівцем суспільно значущих якостей і позицій, моральних цінностей, соціального й емоційного інтелекту, умінь налагоджувати соціальну взаємодію і соціально-професійні зв'язки та здатності впливати на процес життєдіяльності. Таке поєднання знань, умінь і навичок, їхній соціально-перетворювальний вплив дозволить працівнику студентської служби якісно виконувати інформаційну, адаптаційну, ціннісно-орієнтаційну, статусно-рольову, поведінково-діяльнісну, соціалізуючу, рефлексивну та прогностичну функції у процесі соціальної підтримки вразливих категорій студентів [250, с. 95; 253, с. 38].

Різновидом соціальної компетентності особистості є її професійна компетентність, яку визначаємо як певний рівень професіоналізму фахівця, невіддільний від сукупності його особистісних якостей і психологічних характеристик, що визначають індивідуальну неповторність професійного стилю. Професійна компетентність працівника студентської соціальної служби університету є результатом поєднання його професійної підготовки та досвіду професійної діяльності спрямованого на виконання професійних обов'язків, передбачених Галузевим стандартом вищої освіти та Національною рамкою кваліфікацій [252, с. 7].

Таким чином, ефективність освітнього процесу в університеті забезпечується рядом умов, однією з яких є створення оптимального для життєдіяльності та навчання студента середовища. Формування такого

середовища і соціальну підтримку здобувача освіти у ньому здійснює студентська соціальна служба. Результативність діяльності студентської служби значною мірою залежить від соціальною відповідальності і соціальної компетентності її працівників.

Вважаємо, що серед перспективних напрямів наукових пошуків в означеній сфері є детальне вивчення позитивного досвіду соціальної підтримки здобувачів освіти студентськими службами у провідних університетах України і світу.